

Irena Potočnik, Vito Dolničar, Nina Žbona, Evgen Pezdirc, Mateja Mlakar, Maja Gutman, Petra Bešlagić, Ana Mladenović, Vesna Zalar Serjun, Sabina Kramar, Mateja Kavčič

Plečnikova hiša, konservatorsko-restavratorski posegi 2012–2015

Konservacija in obnova

V izhodišču orisa konservatorsko-restavratorskih posegov, ki so se v Plečnikovi hiši odvijali med leti 2012–2015, naj opredelimo razliko med konservacijo ali ohranjanjem in obnovo. Oba principa sta se v procesu izvedbe na Plečnikovi hiši namreč srečevala in si včasih tudi nasprotovala, končni rezultat pa je preplet obeh.

Konservirati pomeni razumeti ter ohraniti vrednote dediščine nedotaknjene, dostopne in berljive. Preden se posega v dediščino, je treba dognati, kateri so njeni pomeni. Popravlja se s ciljem, da se ustavi propadanje osnove (originala, prvotne substance) z uporabo take tehnologije, ki na gradivu ne bo vir nadaljnjih poškodb. Nujna popravila naj bodo razpoznavni dodatek originala, naj kultivirano dopolnijo, omogočijo ustrezno rabo in neprikrito izrazijo čas ter svojo vlogo. Ključno je, da ne spremenijo nespornih vrednot spomenika. Vsi posegi, tudi nujne posodobitve, morajo biti podrejeni ohranjanju ne le materije, temveč tudi pomenov dediščine. Konservacija torej ob ohranjanju ne popravlja originala, temveč nam ga pomaga razumeti. Ne briše zgodovinskih dokazov (podatkov), čeprav jih danes (še) ne razumemo. Dopusčati mora možnost, da jih bodo razumele in lahko ali bolje raziskale prihodnje generacije, ki bodo imele na voljo danes še nerazvite raziskovalne metode. *»Konservacija je torej proces, ki zahteva razumevanje in presojo množice pomenov ter ni omejen le na snov«¹* in *»z obsežnim védenjem podpira postopek odločanja, ki zagotovi, da bodo vse metode ohranjanja spoštovale vrednote in pomene kulturne dediščine.«²*

Obnova je sklop opravil, ki prav tako ohranjajo dediščino. A ker mora omogočiti njeno nadaljnjo rabo in sodobne vsebine, uvaja spremembe. Dediščino prilagaja novim okoliščinam in namembnosti bolj kot konservacija ter zato uporablja različne tehnološke pristope. S popravili, spremembami in dodajanjem ter z istočasnim ohranjanjem vrednega omogoči učinkovito sodobno rabo. Intervencije pa lahko z obstoječim komunicirajo, ga nadgradijo ali

¹ Jokilehto, *Considerations on authenticity and integrity in world heritage context*, str. 5, prev. M. Kavčič.

² Letellier, Schmid, LeBlanc. *Recording, Documentation and Information Management for the Conservation of Heritage Places. Guiding principles*, str. 119, prev. I. Potočnik.

so mu podrejene ter so bolj ali manj obsežne. Vsaka prenova kaže trenutno stopnjo razumevanja dediščine in naš odnos do nje v vseh njenih sestavinah, pomenih, izvedbi, materialih, avtorstvu, nesnovnih sporočilih ...

Oba pristopa sta uspešno izvedena takrat, ko izžarevata spoštljiv odnos do predmeta ohranjanja in izvirne elemente dediščine posredujeta prihodnjim generacijam. Plečnikova hiša je primer, kjer smo uporabili oba pristopa, a ju natančno razmejili. Po opravljenem raziskovalnem delu smo sprejeli odločitev, da okrogli stolp s prizidki in pripadajočimi prostori konserviramo - restavriramo in v njih predstavimo čas do Plečnikove smrti, ko je v njih bival, delal in ustvarjal. Oba starejša objekta na Karunovi ulici, kjer je Plečnik posegal v že obstoječe strukture in so ju tako lastniki kot stanovalci v zadnjih 50. letih zaradi svojih potreb že spreminjali, smo prenovili glede na potrebe muzeja, a v njiju ohranili Plečnikove intervencije, starejše likovne sestavine in pričevanja stavbnega razvoja obeh hiš.

Konservatorski načrt

Pri načrtovanju je ključno vprašanje, kaj ohranjamo. Je to prvotna oblika predmeta ali predmet z vsemi spremembami v času, od začetka do danes, je to delo enega avtorja ali delo vseh generacij do danes? Do odgovora ni možno priti s hipno odločitvijo in bežnim razmislekom, temveč s poglobljenimi analizami in raziskavami, tako zgodovinskih podatkov kot dokazov na objektu, s pomočjo katerih poglobimo razumevanje dediščine, jo ovrednotimo in določimo njene pomene, ocenimo njeno ogroženost in na podlagi vsega izberemo postopek ohranjanja. To pa so štirje ključni koraki, ki določajo izdelavo konservatorskega načrta.

Mestna občina Ljubljana je leta 2008 ZVKDS Restavratorskemu centru, z namenom ugotoviti stanje objekta, določiti usmeritve posegov ter načrtati nadaljnjo obnovo, naročila izdelavo konservatorskega načrta Plečnikove hiše. Na osnovi razpoložljivih virov in dognanj na osnovi literature, arhivskih virov in pregledov stanja objektov smo v konservatorskem načrtu pisno in slikovno predstavili razumevanje spomenika glede stanja in uporabljenih materialov, razvoja, primerjav z drugimi spomeniki in njegove rabe. Pokazali smo družbeni pomen spomenika ter tudi njegovo ranljivost. V izdelavo načrta so bili vključeni strokovnjaki s področij, ki so kompleks raziskali, ovrednotili in obravnavali tudi z vidikov, ki niso popolnoma konservatorsko-restavratorske narave. K sodelovanju smo povabili izvedence za različna področja, pri pripravi so sodelovali tako umetnostni zgodovinarji, arhitekti, gradbeniki,

konservatorji – restavratorji za kamen, les, kovino, tekstil in papir, geologi, kemiki kot tudi strokovnjaki za peči in rastlinje.

Pomen Plečnikove hiše smo v konservatorskem načrtu ocenili in določili z različnimi merili. Plečnikova hiša stoji v najstarejšem delu ljubljanskega predmestja in je bila vključena v arhitektove poskuse urbanističnega urejanja Ljubljane. Je del Plečnikove Ljubljane in s tem kulturni spomenik državnega pomena ter ena izmed zanimivejših turističnih znamenitosti v mestu. Poleg simbolnega in prostorskega pomena pa hiša predstavlja predvsem edinstveno domovanje arhitekta, v katerem se kaže njegova izvirnost in domiselnost v oblikovanju arhitekture, prostora, pohištva ter vrtnih elementov; v njem lahko iščemo odseve njegovega opusa. Ideje, ki jih je Plečnik razvijal in uporabljal pri oblikovanju lastnega doma, je mnogokrat prenesel na svoja druga dela. Hiša je tako tudi dokument o njegovem življenju in njegovi osebnosti, načinu razmišljanja, njegovih prepričanjih. Obiskovalcu nudi spoznavanje arhitekta in njegovega domovanja ter hkrati čudovito vizualno izkušnjo. V hiši so ohranjeni originalni predmeti in pohištvo, ki ga je Plečnik oblikoval v estetiki, ki je univerzalna tako v Sloveniji kot tudi v svetovnem merilu.³

Pri razmišljanju o pristopu k posegom v kompleks je bilo naše izhodišče, da Plečnikova hiša ni samo strogo muzejski del v prizidku z okroglim stolpom in kuhinjo v starem delu hiše. Pomemben del celote je tudi ostali del stavbe na Karunovi 4, katere del je bil v času načrtovanja še naseljen s stanovalci in ni bil v lasti občine. Ne glede na to, da ni od temeljev navzgor Plečnikovo avtorsko delo, nosi pečat časa, ko je nastala in iskro Plečnikove ustvarjalnosti, ko jo je subtilno dopolnil s svojim avtorskim delom. Karunova 6, čeprav z malo prvotnega in avtorsko Plečnikovega, kompleks dopolnjuje in zaokroža, tako v prostorskem kot zgodovinskem smislu. Opredelili smo, da so tako stavbe kot vrt in ves inventar nerazdružljiva celota. Vsak posamezni element, ne glede na vrednotenje na primer s stališča avtorstva, ima neprimerno večjo vrednost v sklopu z drugimi, kot če ga iz celote oddvojimo. Pri pripravi konservatorskega načrta smo tako oba starejša objekta, stari del hiše na Karunovi 4 in stavbo na Karunovi 6, povezali z avtorskimi elementi in vse obravnavali kot celoto. Pri obnovi smo uporabili pristopa, ki sta bila izbrana glede na pomene posameznih elementov kompleksa. V najvrednejših delih in na pomembnih elementih so bila s prvotnimi materiali in postopki izvedena konservatorsko-restavratorska dela, v delih z manjšimi pomeni

³ Potočnik, Bobek *et al.*, *Konservatorski načrt. Mapa 1, str. 43–45.*

pa smo se odločili za obnovo in sodobno izvedbo; pomemben dodatek v tem delu je sprememba rabe z novimi vsebinami.

Pri pregledu stanja v letu 2008 smo ugotovili poškodbe. Zaradi vidnih posledic vlage, poškodb zaradi agresivnega rastja in lesne trohnobe smo predvideli nekatere potrebne in tudi nujne posege, tako konservatorsko-restavratorske kot gradbeno-obrtniške. S pravilnim pristopom smo želeli doseči minimalni vpliv na spomenik, njegove zaščitene vrednote in sporočilno vrednost ter mu podaljšati življenjsko dobo. V konservatorsko-restavratorskem projektu (mapa 3) smo povzeli posege, ki se nanašajo na konservatorsko-restavratorska dela na kamnu, umetnem kamnu, opeki, lesu in kovini. Dodali smo predlog za obnovo peči in dopolnili priporočila za ukrepanje z rastlinami, ki so sestavni likovni element hiše.

V raziskavo smo zajeli tudi inventar hiše, narejena sta bila splošen pregled in ocena pohištva, muzejskih predmetov, načrtov, drobnega inventarja in papirnega gradiva.

Vzporedno z raziskovalno-analitičnim delom smo zabeležili materialno stanje kompleksa. Izrisali smo načrte stavb in stavbnega pohištva ter fotografirali celotno notranjost in zunanost kompleksa. Vzporedno s tem smo spoznavali, odkrivali in preučevali stavbni kompleks in, kot si danes upamo misliti, tudi delček osebnosti in načina dela arhitekta Jožeta Plečnika. Zgodba čebelnjaka nas je popeljala v Lány, letno rezidenco češkega predsednika Masaryka,⁴ in na Hradčane, kjer tudi stojita dve domovanji za čebele. Svoj lastni čebelnjak je okrasil s pečnicami s podobo krilate figure (orla), ki jih je uporabil v krstilnici župnijske cerkve sv. Simona in Juda Tadeja v Črnučah. Razmišljali smo o dveh elementih na strehi zimskega vrta, njunem namenu, vlogi in funkciji. Z različnimi metodami smo zabeležili stanje severne fasade na Karunovi 4, ki je izvedena s polji iz okroglih prodnikov, vtisnjenih v omet. Ko smo zabeležili manjše fasadno polje pod oknom, kjer so v omet namesto okroglih prodnikov vtisnjeni ostri kamni nepravilnih oblik, smo se spraševali, ali je fasada domišljena in zaključena, ali je le testna površina za preizkus in izvedbo ideje, ki jo je nato uporabil drugje. Pri beleženju stanja smo se na severu srečali še z enim zanimivim elementom, in sicer nadstreškom. Na osnovi arhivskih virov in stanja nadstreška smo morali dobro razmisliti, kako natančno naj posnamemo stanje in se nato odločili za več načinov.⁵ Na severni fasadi je

⁴ *Deset století architektury. Lány zámek.*

⁵ *Zavec, Izdelava trirazsežnega modela stavbe na primeru Plečnikove hiše v Ljubljani.*

Atlant, ki nas je v mislih popeljal na Dunaj, kjer si na Zacherlovi hiši lahko ogledamo njegovega vélikega brata.

Odkritih zgodb je veliko, morda pa jih še več nismo znali prebrati. Morda bodo nekatere med njimi postale zanimivost ali enkratna popestritev vodenih ogledov po arhitektovem domovanju.

Sondiranje pred posegi in naravoslovne preiskave materialov

V času načrtovanja in izdelave konservatorskega načrta so bile že leta 2008^{6, 7} izvedene nekatere naravoslovne preiskave barvnih opleskov in ometov. Te so bile po začetku del, ko se je muzej začasno umaknil iz kompleksa in so se že začela konservatorsko-restavratorska dela, nadgrajene z obsežnimi naravoslovnimi^{8, 9, 10} preiskavami in sondiranjem¹¹ ter so nam nudile strokovno podporo pri odločitvah o primernih postopkih izvedbe. Rezultati, ki smo jih združili v poročilih in jih hranimo v arhivu, so nam omogočili določiti sestavo prvotno uporabljenih materialov in nam dali informacije o predelavah, propadanju ter o tem, v kakšnem sosledju so si posegi sledili. A nekaj dela čaka še zanamce.

Preiskali smo vzorce barvnih slojev iz lesenega in kovinskega stavbnega pohištva ter vzorce ometov in betonov, ki smo jih odvzeli na različnih mestih Plečnikove hiše. Namen preiskav je bil določiti razporejenost plasti po starosti, stratigrafijo barvnih slojev ter sestavo ometov in betonov. Analize vzorcev smo izvedli s pomočjo optičnega in elektronskega mikroskopa. Preiskave vzorcev barvnih plasti na lesu, vzetih v okroglem stolpu, so pokazale, da je bila večina površin stavbnega pohištva najprej pobarvana z oker barvo, ki je nekje dobro, drugje pa le delno ohranjena. Ta barvna plast je bila nato v notranjosti hiše prebarvana z belo barvo, zunaj pa s toplim okrom. To je bilo zadnje obdobje, ko je tu domoval Plečnik in so bili tudi notranje okenske police, polkna, okvirji vrat, lesena stopniščna ograja ter drugi elementi v beli barvi. Poleg barvnih tonov smo odkrili še propadanje in poškodbe, barvne plasti so bile razslojene, les na tleh je bil napaden z insekti, v vzorcih s fasade pa so celo ostanki rastlinja. Da bi lahko sledili tudi temu, kaj se je dogajalo s kovinskimi elementi, okenskimi mrežami, balkonskimi ograjami in kletnimi vrati, smo na teh elementih pred restavriranjem naredili

⁶ Kramar, *Fasada. Poročilo o preiskavi.*

⁷ Nemeč, Fister, Kavkler, *Fasada. Poročilo o preiskavi.*

⁸ Bešlagić, *Poročilo preiskav barvnih plasti stavbnega pohištva.*

⁹ Gutman, *Analiza ometa. Poročilo naravoslovnih preiskav.*

¹⁰ Mladenović, Zalar Serjun, *Poročilo o petrografski analizi cementnih kompozitov iz Plečnikove hiše.*

¹¹ Mlakar, *Poročilo o sondiranju opleskov v notranjosti in kovinskih elementov na Karunovi 4.*

sonde,¹² ki so nam pokazale, kolikokrat so bili elementi prepleškani. Za tem smo elemente očistili, zaščitili pred rjavenjem, jih prebarvali s sivo temeljno barvo in črnim vrhnjim slojem. Preiskali smo tudi vzorec s stebra ob zimskem vrtu; na njem se je ohranila zelo prosojna plast rumenega opleska¹³ in ker pod njim ni plasti patine, si lahko razlagamo, da je barva prvotna.

Za določitev sestave ometov smo preiskali vzorce iz fasade ter notranjih ometov valjastega prizidka. Iskali smo vrsto, obliko, velikost in sortiranost agregata ter razmerje med njim in vezivom ter nato ugotovili sestavo. Po zaobljeni obliki zrn smo ugotovili, da so jih odvzeli iz rečne struge, vezivo je iz cementa in apna. Agregat ometov, odvzetih v notranjosti hiše, se glede na sestavo bistveno ne razlikuje od fasadnega ometa. Surovine verjetno niso iskali daleč, saj se takšne kamnine pojavljajo v rečnih strugah na ljubljanskem območju.

Plečnik je pogosto uporabljal beton, v kompleksu je tega materiala veliko. Preiskali in analizirali smo vzorce različnih elementov iz umetnega kamna. Gradivo je kakovosten, gost beton, ki kaže malo znakov propadanja, z agregatom iz proda in peska iz reke Save ter njenih pritokov na območju Ljubljane. V nekaj vzorcih smo odkrili drobljenec, apnenec ali dolomit pa tudi zrna drobljene opeke. Ta so bila po vsej verjetnosti dodana, da bi se izboljšala kakovost ometov. V vzorcih smo identificirali tudi ostanke starih cementnih past. Veziva se med vzorci razlikujejo, po velikosti in sestavi so prisotni različni ostanki portlandsko cementnega klinkerja. Različna razmerja elementov kažejo, da so bili uporabljeni različni tipi cementa. Velikost in količina ostankov na eni strani kaže uporabljeno razmerje med vodo in cementom, po drugi strani pa govori o razmerah, ki jim je bil beton izpostavljen.

Razvoj kompleksa in dogajanja v njem smo preučevali tudi s sondiranjem stavbnega pohištva, sten in kovinskih elementov.¹⁴ Stavbno pohištvo nam je s svojimi barvnimi plastmi delno odkrilo in delno potrdilo, kako je Plečnik stavbo vzdrževal in spreminjal interjer. Razbrali smo tudi nekatere spremembe, ki so se zgodile po njegovi smrti in jih lahko zasledujemo do vselitve muzeja in naprej. Opleski na oknih in vratih so bili večkrat obnovljeni, v vzorcih je do šest plasti, na balkonskih vratih v nadstropju na zunanji strani pa je celo osem plasti barve. V arhivskih virih podatki o pleskanju sten pogosto ni zabeležen, saj redna vzdrževalna dela navadno niso deležna posebne strokovne obravnave in zato pogosto niso zapisana. Ko se

¹² Glej op. 10.

¹³ Glej op. 7.

¹⁴ Glej op. 6–11 in 18.

pomena zavemo, elementov morda ni več. Na srečo je s Plečnikovo hišo upravljal muzej, sprememb v notranjosti ni bilo veliko, tako da smo s sondiranjem sten lahko izvedeli precej o pleskarskih posegih, ki so bili v preteklosti narejeni v hiši. V prizidkih smo odkrili večinoma bele opleske, v drugem tonu je bil prebarvan podstavek (cokl). V starem delu Karunove 4 smo odkrili mnogo več slojev, na nekaterih delih so ohranjene šablonske poslikave. Te smo tudi zelo natančno izrisali in fotografirali, dokument smo shranili v arhiv.¹⁵

Interpretacijo sond in vzorcev smo naredili z vzporedno raziskavo, primerjavo in analizo dostopnega gradiva in arhivskih fotografij, tako da smo izbrano rešitev preverili v vsaj treh virih in s sodelovanjem konservatorja – restavratorja, konservatorja in strokovnjaka z naravoslovnega področja. Določili smo sistem končne barvne in površinske obdelave stavbnega pohištva, kovinskih elementov in stenskih površin v notranjosti ter na fasadah. Vse obdelave so zabeležene v načrtu barvanja stavbnega pohištva¹⁶ in obdelav fasad.¹⁷

Izvedba konservatorsko-restavratorskih posegov

Konservatorsko-restavratorska dela smo začeli izvajati pred začetkom gradbene obnove, potekala so vzporedno z obrtniški deli in se zaključila z vzpostavitvijo interjerjev, ko so se gradbeno-obrtniška dela v hiši že zaključila. Pred začetkom del smo vso premično opremo preselili v Muzej in galerije mesta Ljubljana. Za tem smo ponovno prišli na vrsto konservatorji – restavratorji, dela so izvajale tri ekipe; za kamen in kovino, fasadne omete in leseno stavbno opremo.

Prva naloga je bila čiščenje vseh tlakov in vgrajene stavbne opreme (tlaki, stopnice, stenske obloge, lončene peči ...), ročno ali pod blagim pritiskom vodne pare. Pred poškodbami med nadaljnjimi deli smo nato zaščitili vsa tla (kamnita, lesena in betonska), stopnišča, stenske obloge, vgrajeno opremo, peči in podboje. Za zaščito smo uporabili mehko peno in trdne lesene lepljene plošče.

Kamen, beton, umetni kamen, opeka

Elemente opreme iz kamna, betona, teraca in keramike v interjerjih in zunanjščini smo očistili površinskih oblog. Uporabili smo metodo mehkega čiščenja do tiste stopnje, ki na površini pušča patino in poškodbe, ki so nastale zaradi obrabe, ko je bil kompleks še domovanje

¹⁵ Pezdirc, Potočnik, *Dokumentacija stanja šablonskih poslikav*.

¹⁶ Dolničar *et al.*, *Načrt barvanja stavbnega pohištva*.

¹⁷ Vesel *et al.*, *Načrt barvanja fasad*.

arhitekta. Del trdovratne patine, kot na primer tisto na fasadah, bi lahko odstranili le z agresivnimi metodami, s katerimi pa bi odstranili tudi osnovno substanco. Zato smo se odločili, da bomo trdovratne obloge pustili na površinah.

Tlake v zunanjščini smo zaradi razvodov novih inštalacij in sanacije vlage natančno dokumentirali,¹⁸ v celoti demontirali, očistili in po končanih delih vrnili v isto lego in na isto mesto, ki so ga imeli prvotno. Nekaj kosov v celoti preperelega zelenega tufa je bilo treba nadomestiti z novimi, pri čemer smo sledili Plečnikovemu načinu dela in ponovno uporabili tuf, ki nam je ostal z drugih spomenikov. Kamnite tlake v notranjosti smo očistili, popravili stike ter dopolnili ali zlepili počene kamnite plošče. Betonski robniki in strešniki vrtnih elementov so bili površinsko sprani ali poškodovani, odlomljene dele smo domodelirali s sorodno cementno maso, zlepili počene kose in zapolnili razpoke. Na ostalih talnih površinah iz betona smo puščali sledi obrabe in domodelirali obrabljene dele le tam, kjer je obstajala nevarnost nadaljevanja poškodbe.

V zimskem vrtu smo nekatera počena stekla zamenjali, popraviti pa je bilo treba večino steklarskega kita. Odstopljene zaplate ometa pri tleh smo nadomestili z novim ometom in celoto pobelili. Zunanji kamniti stebri in napušč so še vedno delno prekriti z madeži oblog, ki bi jih lahko odstranili le z agresivnim čiščenjem, zato smo na njih trdovratne obloge pustili. Prosojen rumeni oplesk stebrov smo le osvežili z redkim premazom v istem tonu. Na fasadi vgrajen Atlant na okroglem stolpu je iz odporne glazirane keramike, površino je bilo treba očistiti vinike, oblog nečistoč in domodelirati stike. Opečne dele fasad smo očistili oblog nečistoč ter grafitov, na nekaterih mestih z zelo močnimi kemičnimi sredstvi, ki so edini raztapljali barve. Po odstranitvi smo površine zaščitili z zaščitnim premazom proti grafitom.

Kovine, keramika

Kovinska oprema predstavlja znaten del opreme interjerjev in zunanosti. Večino prvotne opreme smo konservirali – restavriralni, popravljali le poškodbe, ki se lahko razširijo, sledi obrab pa nismo odstranjevali. Morali pa smo izdelati repliko kovinskega križa na stebru v vrtu, saj je original tako poškodovan, da ga ne smemo več izpostavljati vremenskim pogojem.¹⁹ Shranjen bo v muzeju.

¹⁸ Potočnik, Sušnik, *Dokumentacija stanja 2014*.

¹⁹ Ravbar, *Poročilo o konservaciji in izdelavi replike križa s Plečnikove hiše*.

Kovinska nosilna konstrukcija vhodnega nadstreška se je posedla zaradi prerjavenja tankih podpornih palic v vlažnem terenu. Manjkajoče dele palic smo privarili, zaščitili pred rjavenjem in pobarvali. Enak postopek barvanja smo izvedli na ograjah balkonov, litoželeznih žlebovih, okenskih rešetkah in starih vodovodnih inštalacijah. Z vseh smo obrusili stare barve, jih zaščitili pred rjavenjem in prebarvali z osnovnim premazom in črnim oljnim opleskom.

Pločevina žlot in strešnih obrob je bila izvorno prebarvana z rdečo (minij) barvo. Krovci so jo zamenjali z novo, mi pa smo jo pred rjavenjem z barvo za pločevino zaščitili v prvotnem odtenku. Pred rjavenjem smo zaščititi tudi kovinska okenca v zimskem vrtu. V notranjosti je bilo treba popraviti številna dimniška vratca in vratca peči, dimnikom pa po arhivski dokumentaciji izdelati replike strešic, ki so bile med vzdrževalnimi deli nekoč zamenjane. Na pečeh smo izvedli le minimalne posege, očistili smo njihovo notranjost in dimniške tuljave, popravili stike ter le nekatere mlajše poškodbe na pečnicah. Starejše poškodbe smo pustili in jih nekoliko retuširali le na najbolj izpostavljenih mestih.

Fasadni ometi

Kakšne izvedbe fasad je Plečnik pravzaprav izbral za svoj dom? Ob dostopu skozi vhodni nadstrešek nas spremlja fasada iz pranih savskih prodnikov, vtisnjenih v malto. Obrobe oken in vrat so zglajene in prepleskane v svetlo sivem tonu, na napušču je omet iz sive mivke, nadaljuje se na ulično stran, kjer je fasada Karunove 4 oblečena v opečno oblogo, z nekaj kamnitimi vložki, enakimi obrobami odprtin in grobim obrizgom na zaključku stene. Karunova 6 ima enostavne fasade iz zaribane mivke. Prizidek z okroglim stolpom ima dvoslojni omet. Spodnja plast je zglajena, iz fine malte, takšna obdelava je v okenskih špaletah, z vidnimi ozkimi zunanji robovi odprtin. Preko te je nanesen fasadni obrizg iz grobega ometa iz prodca. Enak obrizg je nanesen tudi na napušče in parapete zimskega vrta. Na večini površin fasad notranjega dvorišča na Karunovi 4 je zariban omet iz mivke, v obokani vhodni veži zglajen apneni omet ter na južni steni vidna zidava iz kamna in opeke. Pred posegom je bil pripravljen načrt, na njegovi podlagi smo izvajali posege na fasadah.²⁰

Svojevrsten izziv je bilo konservirati – restavrirati táko paleto fasadnih ometov. Fasade na prizidanem delu so bile obrasle s trto in še bolj z viniko, katere priseski so se zažrli v omet in lesene lege strehe. Prekrite so bile s patino prahu in smoga, ki je zapolnil najgloblja mesta v

²⁰ Glej op. 17.

grobem obrizgu fasade. Konservacija ometov je bila na prvi pogled nemogoča naloga. Obveljal je neomajen sklep, da originalnih trdnih ometov ne smemo in ne bomo menjali z novimi in da je treba na fasadah ohraniti kar največ Plečnikovih izvedb. Na fasadah starih objektov Karunove 4 smo po očiščenju površinskih oblog in grafitov poškodovane dele popravili tako, da smo odstranili le zaplate slabega ometa in jih nadomestili z novim, ki ima strukturo in sestavo podobno obstoječemu.

K fasadi prizidka s stolpom smo pristopili še bolj previdno. Najprej smo odstranili pritrjeno viniko, nato so prišle na vrsto zaplate uničenega ometa. Nov omet smo naredili po vzoru ohranjenega in s pomočjo rezultatov naravoslovnih preiskav. Pesek za malto so zidarji ročno presejali na zeleno granulacijo in malto mešali na licu mesta. V omet smo v razmerju, ki je bil dokazan z naravoslovno preiskavo, dodajali malo sivega cementa. Južna fasada je nad zimskim vrtom v celoti ometana na novo. Ostali ometi so bili boljše ohranjeni, zato smo zaplate samo pokrpali. Zunanost je bila, sodeč po arhivskih fotografijah, ob svojem nastanku zelo svetla, morda celo bela. Ker smo se odločili za ohranjanje trdnih delov ometa skupaj s patino, ki je brez uničenja ometa ne bi mogli odstraniti, se prvotnemu tonu nismo poskušali približati. Zaradi končnega enotnega videza smo površine prekrili s sivo rjavim tonom, ki smo ga zmešali na licu mesta. Fasade imajo tako vse površine barvno približane tonu obstoječe patine.

Vhodna veža z ohranjeno štukaturo je imela apnen omet ohranjen še iz časa pred Plečnikovimi intervencijami. Slednjega, ki je bil popolnoma preperel, smo morali v celoti zamenjati z novim apnenim ometom in beležem. Konservirali – restavriralni pa smo obe štukaturi, na stropu veže in v vogalni sobi. Na dvoriščni fasadi Karunove 4 smo ohranili in dopolnili tudi del zelo grobega obrizga, ki je zdaj v steklenem prehodu. Tudi temu ostanku zgodovine smo podaljšali življenje in pričevanje.

Lesena stavbna oprema

Konservatorji – restavratorji za les smo delali s strešnimi okni, opaži, tlaki, z okni in vrati, stenskimi oblogami, lesenimi stopnišči, ograjami in konstrukcijskimi elementi streh in stropov.

Prvi poseg na lesu je bilo sondiranje, ki ga v času delovanja muzeja nismo mogli izvesti. Pregledali in dokumentirali smo vse barvne plasti na opleskih oken, polken, vrat ter podbojev.

Sledilo je čiščenje površin lesa v interjerju ter njihova zaščita pred poškodbami, ki bi se lahko zgodile med gradbenimi deli. Vso vgrajeno neprepleskano leseno opremo, lesene obloge sten in stropov, tlake ter stopnišča smo pred montažo zaščitnih oblog očistili z vodno paro pod blagim pritiskom. Ob čiščenju smo zaradi vonja ugotovili, da so bili opaži in tlaki v prizidku z okroglim stolpom premazani s čebeljim voskom. Nato smo demontirali krila oken in vrat ter jih prepeljali v atelje, kjer smo z njih odstranili stare nanose barv in jih nato kitali, brusili in prepleskali.

Večkratno pleskanje oken in vrat je zapustilo debele plasti barv, zaradi katerih se je oblika profilov stavbne opreme postopno zgubljala. Ker so bili detajli zabrisani in so bile barvne plasti marsikje med seboj ločene, smo se odločili, da opleske odstranimo v celoti, barvne plasti pa, skrite pod novim končnim premazom, ohranimo kot dokaze predhodnih faz. Po odstranitvi opleskov smo lesene dele po potrebi zakitali in zbrusili, na oknih smo zamenjali poškodovana stekla, obnovili smo pločevinaste odkapne strešice ter okna ponovno prebarvali s temeljno ter končno pokrivno barvo, po predhodno izdelanem načrtu barvanja.²¹ Podobno smo naredili z vratnimi krili, a tu je bilo več poškodb lesa zaradi vlage, odkrili smo nagnite dele in sledi insektov. Na nekaterih, predvsem zunanjih vratnih krilih in podbojih, smo morali menjati tudi eno tretjino lesa. Na stopnišču iz vhodne veže v mansardo in v starih tlakih na Karunovi 4 smo odkrili večje poškodbe, ki so jih povzročili insekti. Napaden les smo na licu mesta dlje časa napajali z insekticidno-fungicidnim sredstvom in po potrebi z utrjevalcem za les.

Manjše poškodbe, grče in razpoke na lesenih oblogah so bile že prej zapolnjene s svetlim kitom, za katerega se je izkazalo, da je topen v vodi. Kit smo ohranili kot eno od verjetnih obdelav oziroma popravil lesa že v Plečnikovem času ter ga retuširali in s tem barvno uskladili z lesom. Les, ki ni prepleskan, smo površinsko zaščitili s čebeljim voskom.

Vidne konstrukcijske elemente ostrešja smo zbrusili, zaščitili pred insekti in barvno prilagodili celoti. Zaradi insektov in trohnenja lesa zaradi vlage so tesarji dele lesa zamenjali oziroma dopolnili, vzdolžne lege severnega nadstreška in z dvoriščnega zidu ter ostrešje vhodne veže pa v celoti zamenjali. Ugotovili smo prvotno obdelavo površine ter barvni ton lesa in zamenjane dele tonsko prilagodili ohranjenim elementom. Na napuščih in stranicah

²¹ Glej op. 16.

frčad smo morali zamenjati mnogo opažnih desk. Večina lesenih tlakov je med deli ostala v kompleksu, a talni oblogi v stari veži in v Urškini sobi, v prostorih poleg kuhinje na Karunovi 4, smo morali oštevilčiti, razstaviti in ju v delavnici zaščititi pred insekti. Po končanih gradbenih posegih smo ju vrnila v oba prostora.

Za zaključek

Pri odkrivanju skrivnosti in podrobnosti kompleksa, ki se pokažejo med delom, se je sama vsilila misel, da je Plečnik načrtoval prizidek in urejal kompleks kot arhitekt, uporabljal pa ga je kot umetnik, ki ustvarja v svojem ateljeju. Plečnikov atelje je bil celoten kompleks, vključno z vrtom. Obdal se je z načrti, maketami, literaturo, ljubimi predmeti in spominki ter jih dopolnil z maketami v majhnem in velikem merilu. A začelo se je z zatočiščem na podstrehi, ki ga je Plečnik po prihodu iz Prage imel v bratovi hiši. Ideje so dobile svojo pojavnost v dokumentih, načrtih, predmetih, maketah, ki so nas dočakali v muzeju. Plečnik je ustvarjal doma. Tu je bil laboratorij, raziskano pa je prenašal na svoje kreacije naprej v svet. Predmestna hiša z vrtom je v sebi ohranila raziskovalni in kreativni duh svojega uporabnika in stvaritelja, ki je v njej vsestransko ustvarjal. Pri pripravi konservatorskega načrta in izvedbi obnovitvenih del smo imeli srečo, čast in priložnost, da smo kompleks videli, okusili, otipali in preučili v trenutku njegovega obstoja, ko je potreboval našo pomoč. Tako smo tudi mi postali del njegove zgodbe. Takšne izkušnje naša generacija ne bo več imela, ostali pa nam bodo dokumenti, vzorci in ... spomini.

Lepo vabljeni v muzej!

Viri in literatura

BEŠLAGIČ, Petra: *Ljubljana – Plečnikova hiša, EŠD 345. Poročilo preiskav barvnih plasti stavbnega pohištva*. – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2014.

Deset století architektury. Lány zámek. Dokumentární cyklus o českých stavebních skvostech (2001). Scénář a režie J. Platz. Premiéra: 11. 5. 2001, 22:00 na ČT2 (Česká televize).

DOLNIČAR, Vito, Rok DOLNIČAR, Irena VESEL, Irena POTOČNIK, Mateja KAVČIČ: *Načrt barvanja stavbnega pohištva*. – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2015.

GUTMAN, Maja: *Analiza ometa – Plečnikova hiša, EŠD 345: Poročilo naravoslovnih preiskav.* – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2014.

JOKILEHTO, Jukka, *Considerations on authenticity and integrity in world heritage context.* City & Time 2 (1): 1., 2006; <http://www.ceci-br.org/novo/revista/docs2006/CT-2006-44.pdf> [25. 5. 2015].

KRAMAR, Sabina: *Ljubljana – "Plečnikova hiša", fasada: EŠD 345: Poročilo o preiskavi ometa.* – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2008.

LETELLIER, Robin, Werner SCHMIDT, François LeBLANC: *Recording, Documentation and Information Management for the Conservation of Heritage Places. Guiding principles.* – Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2007.

MLADENOVIĆ, Ana, Vesna ZALAR SERJUN: *Poročilo P 797/14-420-1-B 652/14 o petrografski analizi cementnih kompozitov iz Plečnikove hiše.* – Ljubljana: Zavod za gradbeništvo, 2014.

MLAKAR, Mateja: *Ljubljana, Plečnikova hiša EŠD 345: Poročilo o sondiranju opleskov v notranjosti in kovinskih elementov na Karunovi 4.* – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2014.

MLAKAR, Mateja: *Ljubljana, Plečnikova hiša EŠD 345: Demontaža betonskih in drugih elementov iz umetnega kamna z vrta za potrebe gradbenih del.* – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2014.

NEMEC, Ivo, Sonja FISTER, Katja KAVKLER: *"Plečnikova hiša", EŠD 345: Karunova 6. Fasada. Poročilo o preiskavi.* – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2008.

PEZDIRC, Evgen, Irena POTOČNIK: *Ljubljana, Plečnikova hiša, EŠD 345: Dokumentacija stanja šablonskih poslikav.* – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2015.

POTOČNIK, Irena, Katarina BOBEK *et al.*: *Ljubljana, Plečnikova hiša, EŠD 345: Konservatorski načrt*. – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2011.

POTOČNIK, Irena, Eva SUŠNIK: *Ljubljana, Plečnikova hiša, EŠD: 345: Dokumentacija stanja 2014*. – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2014.

RAVBAR, Igor: *Poročilo o konservaciji in izdelavi replike križa s Plečnikove hiše*. – Ljubljana, 2014.

VESEL, Irena, Mateja KAVČIČ *et al.*: *Načrt barvanja fasad*. V: M. Živec in M. Zorec: *Projekt izvedenih del*. Ljubljana: Arrea, 2015.

ZAVEC, Simona: *Izdelava trirazsežnega modela stavbe na primeru Plečnikove hiše v Ljubljani*. – Diplomaska naloga visokošolskega strokovnega študija. Oddelek za geodezijo, Geodezija v inženirstvu, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, 2011.